

Σαλτερής Νίκος
Δρ. Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας
Σχολικός Σύμβουλος
Υποδιευθυντής ΠΕΚ Πειραιά

Παιδική Λογοτεχνία

Πρώτο μάθημα: Ορισμός και ιστορικό ανάπτυξης

Η παιδική λογοτεχνία (Π.Λ.) περιλαμβάνει μια ευρύτατη περιοχή κυρίως γραπτής έκφρασης, σ' όλες σχεδόν τις μορφές του λόγου, που σκοπεύει στην αισθητική, γλωσσική, νοητική και συναισθηματική καλλιέργεια των παιδιών και των νέων μέχρι την ηλικία των 14-15 χρόνων.

Συχνά γίνεται λόγος και για νεανική ή εφηβική λογοτεχνία, με βάση το 12^ο έτος, αλλά αυτές τέτοιες οριοθετήσεις δεν υπακούν ή ακολουθούν σαφή κριτήρια (τόσο ως προς το περιεχόμενό όσο και προς τις αισθητικές- εκφραστικές επιλογές των συγγραφέων), αλλά εξυπηρετούν κυρίως την κατάταξη σε κατηγορίες των βιβλίων ως κοινωνικών προϊόντων.

- Η παιδική λογοτεχνία αποτελεί στοιχείο συστατικό της πνευματικής ζωής κάθε λαού και ταυτόχρονα της παιδευτικής διαδικασίας σε όλους τους θεσμούς παροχής της (οικογένεια, Β/Ν σταθμοί, νηπιαγωγεία, σχολεία).
- Της γραπτής παιδικής λογοτεχνίας προηγήθηκε ιστορικά η προφορική που αποτελούσε και αποτελεί μέρος της λαϊκής παράδοσης κάθε λαού.
- Αυτή η παράδοση, που καταγράφηκε κυρίως από τον 17^ο έως το 19^ο αιώνα στην Ευρώπη με αφετηρία τη δυτική, αποδόθηκε και σε επώνυμους δημιουργούς (Παραμύθια Perrault Γαλλία, Αισώπου Μύθοι).
- Το σύνολο αυτών των κειμένων δεν γράφτηκαν δημιουργήθηκαν για παιδιά αλλά για το σύνολο του λαού και στη συνέχεια πέρασαν στον παιδόκοσμο.
- Ευρύτερη κατηγορία απ' αυτή της Π.Λ. είναι η Παιδική Γραμματεία που περιλαμβάνει έργα με χρηστικό και ηθικοπλαστικό χαρακτήρα (π.χ. Ελλάδα 19^ο: Χρηστομάθειες και Αλφαβητάρια).
- Μια σειρά έργων επίσης που δεν γράφτηκαν για παιδιά έγινα με τον καιρό προσφιλή αναγνώσματα της παιδικής ηλικίας και εντάσσονται σήμερα σ' αυτή ενώ άνοιξαν σημαντικούς δρόμους για την ανάπτυξή της (Dafoe, Twain, Swift).
- Η Π.Λ. αναπτύχθηκε αυτοδύναμα στη Δυτική Ευρώπη από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και έφτασε στη χρυσή της εποχή στα μέσα του 19^{ου}. Το πρώτο βιβλίο για παιδιά γράφεται από τον Comenius (1658), και το πρώτο λογοτεχνικό βιβλίο για παιδιά από τον Perrault, αν και ίσως δεν ήταν στις προθέσεις του συγγραφέα (1697, Contes de ma mere l' Oie).
- Η μεγάλη τομή συντελείται το 19^ο αιώνα όταν ο L. Carroll εκδίδει την «Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων», όπου η πρόθεση, το ενδιαφέρον και τα εκφραστικά μέσα μετατοπίζονται από κάθε άλλη σκοπιμότητα (διδασκισμός, ηθικολογία, σωτηρολογία) αποκλειστικά προς:

ικανοποίηση της παιδικής ανάγκης για ψυχαγωγία, αξιοποίηση της παιδικής φαντασίας και του παιδικού κόσμου, προσανατολισμό της παιδικής φαντασίας σε δημιουργικούς δρόμους, πρωτότυπο και ευρηματικό λόγο με βάση της γλωσσικές ανάγκες της παιδικής ηλικίας και κατ' επέκταση συγκεκριμένους εκφραστικούς τρόπους.

- Στο 19^ο αιώνα επίσης ανιχνεύονται οι πρώτες απόπειρες και στην πατρίδα μας να συγκροτηθούν αφηγηματικές τακτικές που απευθύνονται στο παιδί (Μελάς Λ. «Γεροστάθης»).
- Γενικότερα: η ανάπτυξη της Π.Λ. ακολουθεί την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για το παιδί και την παιδική ηλικία και τη συγκρότηση της άποψης πως το παιδί αποτελεί ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία.

Μάθημα δεύτερο: «Τι προσφέρει στα παιδιά»

Γίνεται γενικότερα αποδεκτό πως η Λογοτεχνία έχει διπλή λειτουργία αποστολή. Από τη μια **αισθητική**, δηλαδή να τέρψει- ευχαριστήσει το άτομο, απαντώντας στις αισθητικές του ανάγκες και από την άλλη **να προάγει** συνολικότερα το άτομο και την πνευματική- διανοητική, συναισθηματική και αισθητική του συγκρότηση κυρίως διαμέσου της ανάπτυξης των γλωσσικών του ικανοτήτων.

Περίπου την ίδια λειτουργία και αποστολή έχει η Παιδική Λογοτεχνία (Π.Λ.):
Αναλυτικότερα:

- Προσφέρει στο παιδί **αισθητική συγκίνηση**, γιατί το φέρνει ως τέχνη του έντεχνου λόγου σε επαφή με δημιουργήματα έντεχνου και καλλιεργημένου λόγου. Διαμέσου των διαφόρων ειδών της και της ανάγνωσης, ακρόασης ή παρακολούθησής τους απ' τα παιδιά τους επιτρέπει να συμμετέχουν και να γεύονται την ομορφιά, ανάγκη που ενυπάρχει στην παιδική ψυχή.
- Ταυτόχρονα, η επαφή τους με την Π.Λ. **ενεργοποιεί και εμπλουτίζει τη φαντασία τους**. Αλλά περπατώντας σε φανταστικούς και ονειρικούς κόσμους, γνωρίζοντας πρόσωπα και γεγονότα, έρχεται παράλληλα σε επαφή με την πεζή πραγματικότητα που παρουσιάζεται στα παιδικά βιβλία είτε άμεσα είτε συμβολικά. Γιατί, η παιδική φαντασία είναι γνωστό και επιστημονικά ελεγμένο ό,τι εκτός από στάδιο ανάπτυξης της ψυχικής του πραγματικότητας, αποτελεί και το όχημα εκείνο που το φέρνει σε επαφή με τον πραγματικό κόσμο.
- Έτσι, **καλλιεργείται και εκλεπτύνεται ο συναισθηματικός του κόσμος** διαμέσου των συγκινήσεων που του προσφέρει η Π.Λ. και δε του προσφέρονται απαραίτητα στην καθημερινή ζωή. Χαρά, ενθουσιασμός, περηφάνια εθνική, συμπάθεια και αλληλεγγύη για άτομα και ομάδες που βρίσκονται σε δύσκολο κοινωνική και συναισθηματική θέση.
- Παράλληλα, **εξοικειώνεται με το κοινωνικό περίγυρο** και τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα σε ομάδες και άτομα. Κι αυτό γιατί οι ήρωες και τα πρόσωπα της παιδικής λογοτεχνίας είναι και άνθρωποι της καθημερινότητας. Παρακολουθώντας λοιπόν το παιδί τις περιπέτειες της ζωής του έρχεται αβίαστα σε επαφή με την κοινωνική πραγματικότητα.
- Πέρα από το κοινωνικό περίγυρο έρχεται ταυτόχρονα σε επαφή με τον κόσμο στο σύνολό του και **αποκτά συνολική γνώση και αντίληψη του κόσμου με βάση τις ανάγκες και τις ικανότητές του**.

- Η Π.Λ. έχει όμως και πολύ συγκεκριμένες επιδράσεις στον εσωτερικό του κόσμο. Διαμέσου διάφορων ψυχολογικών διεργασιών (κυρίως της ταύτισης) **βοηθείται στο να ξεπεράσει άγχη, φοβίες και προσωπικές του αδυναμίες** και να οργανώσει πιο ισορροπημένα τον προσωπικό του ψυχικό κόσμο και να αποκτήσει, παρακολουθώντας πώς ανάλογες διαδικασίες πραγματοποιούνται από τους ήρωες των παιδικών βιβλίων.
- Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να γίνει η Π.Λ. **μόνιμος σύντροφος του παιδιού** σ' όλες τις στιγμές και φάσεις της ζωής του. Αυτή η μόνιμη συντροφιά και παρηγοριά αποτελεί για τον αυριανό ενήλικα μια ανεκτίμητη περιουσία, εφόσον είναι σχεδόν βέβαιο πως αν γεννηθεί και εδραιωθεί στην παιδική ηλικία θα τον ακολουθεί μέχρι τα βαθιά του γεράματα.

Μάθημα τρίτο: Σκοπός του μαθήματος της Παιδικής Λογοτεχνίας

Η εισαγωγή και διδασκαλία του μαθήματος της παιδικής λογοτεχνίας σ' όλα εκείνα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα που προετοιμάζουν αυριανούς επιστήμονες και επαγγελματίες, οι οποίοι θα ασχοληθούν με την εκπαίδευση και διαπαιδαγώγηση των παιδιών, είναι σήμερα πραγματικότητα. Κι αυτό γιατί αναγνωρίστηκε απ' όλους πως είναι απαραίτητο οι εκπαιδευόμενοι να αποκτήσουν εκείνες τις επιστημονικές και πρακτικές γνώσεις που θα τους επιτρέψουν να φέρουν συστηματικά σε επαφή το παιδί, όχι μόνο με τον έντεχνο λόγο που είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν καθημερινά στην εργασία τους (σχολικά κείμενα γραμμένα για παιδιά, παραμύθια, μύθοι, ιστορίες, διηγήματα κ.α.) αλλά και το σύνολο της εξωσχολικής παιδικής λογοτεχνικής παραγωγής.

Συγκεκριμένα το μάθημα τους βοηθά:

- **Να επιλέγουν** από το σύνολο των έργων της Π.Λ. κάθε φορά τα κατάλληλα. Δηλαδή, όσο ανταποκρίνονται στον ψυχικό και διανοητικό τους κόσμο και στη συγκεκριμένη γλωσσική τους ανάπτυξη, άρα είναι σε θέση να **επιδράσουν** στα συγκεκριμένα παιδιά τη συγκεκριμένη στιγμή.
- **Να προσφέρουν στα παιδιά τα κείμενα της Π.Λ. με τον καλύτερο τρόπο** με βάση τους σκοπούς που κάθε φορά προδιαγράφουν. Δηλαδή, πρέπει να **γνωρίσουν τη διδακτική μέθοδο**, ώστε να αποφευχθεί η απόρριψη της Π.Λ. από τα παιδιά λόγω καταναγκασμού ή έλλειψης ενδιαφέροντος εκ μέρους τους.
- **Να βοηθήσουν τα παιδιά ώστε να αγαπήσουν το παιδικό βιβλίο** και στη συνέχεια το βιβλίο γενικότερα. Δηλαδή, να δημιουργήσουν αυριανούς αναγνώστες και να **καλλιεργήσουν την φιλαναγνωσία** του λαού και του έθνους τους. Αυτό θα βοηθήσει καθοριστικά και στην δημιουργία της επιθυμίας στα παιδιά να γίνουν τα ίδια σιγά σιγά δημιουργοί λογοτεχνικών έργων.
- **Να επιλέξουν και να φέρουν σε επαφή τα παιδιά με τα πλέον αντιπροσωπευτικά έργα της Π.Λ.** που έχουν γραφτεί στη γλώσσα τους και διεθνώς. Έτσι, θα τα διευκολύνουν να **αποκτήσουν τα παιδιά σταδιακά συνείδηση της εθνικής και πολιτιστικής τους ταυτότητας και ανοχή της διαφορετικής ταυτότητας των άλλων.**

Ως προς το περιεχόμενο.

Κριτήριο για το περιεχόμενο του παιδικού βιβλίου είναι η ωφέλεια που προσφέρει στο παιδί. Έτσι, για να επωφελέσει για το παιδί οφείλει:

- Να μην ξεπερνά την ηλικία του. Δηλαδή να είναι ανάλογο με τις προσληπτικές του ικανότητες και τα ενδιαφέροντά του. Αν δεν το κάνει επιδρά ελάχιστα στο παιδί και το αφήνει αδιάφορο.
- Να ικανοποιεί τις απαιτήσεις (ψυχικές και πνευματικές) της ηλικίας στην οποία απευθύνεται. Κάθε ένα ξεχωριστά ή παράλληλα ικανοποιεί τη δίψα για γνώση, τη φαντασία, την τάση για περιπέτεια, ησυχάζει τα άγχη και του δείχνει σωστούς προσανατολισμούς ζωής.
- Το ηρεμεί, του δίνει χαρά και το κάνει αισιόδοξο για το μέλλον. Βιβλία με καταθληπτικό περιεχόμενο το κάνουν να χάνει την ελπίδα του για ένα καλύτερο αύριο και το τραυματίζουν
- Παρουσιάζει θετικά πρότυπα συμπεριφοράς και αποκλείει τα αρνητικά (εγκληματίες, αντικοινωνικούς τύπους κ.ο.κ.)
- Εμπνέει την αγάπη και την ανθρώπινη αλληλεγγύη, τη συνεργασία και την ειρηνική διαβίωση των λαών, την αγάπη και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, καταδικάζοντας το ρατσισμό και τη ξενοφοβία.
- Είναι απλό και χαρούμενο, ανάλαφρο κι όχι παιδαριώδες. Διαβάζεται ή παρακολουθείται εύκολα από τα παιδιά.
- Παρουσιάζει πρόσωπα και καταστάσεις εμπνευσμένα τόσο από τα κοντινά όσο και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού.

Ως προς τη μορφή και τα χαρακτηριστικά

Τα παιδικό βιβλίο για να αγαπηθεί από και να τραβήξει την προσοχή του παιδιού πρέπει να έχει **ωραία εμφάνιση, να είναι καλοτυπωμένο και καλά βιβλιοδετημένο. Να έχει ευανάγνωστα τυπογραφικά στοιχεία, ανάλογα με την ηλικία του παιδιού και να το διευκολύνει στην ανακάλυψή του από το ίδιο το παιδί (αυτενέργεια με ξεφύλλισμα, κράτημα, τοποθέτηση στη σάκα του). Τέλος να έχει κατάλληλη και ωραία εικονογράφηση.**

Συγκεκριμένα ως προς την εικονογράφηση:

- Βιβλία που είναι για παιδιά μικρής ηλικίας έχουν εικόνες που γίνονται σημεία εκκίνησης και εισαγωγής στον κείμενο και ερεθίζουν το παιδί έτσι ώστε να επιθυμεί την ανάγνωσή ή την ακρόαση του βιβλίου.
- Οι εικόνες στα βιβλία για μικρά παιδιά πρέπει να έχουν το στοιχείο της **διόγκωσης (σχεδόν καρικατούρα)** των χαρακτηριστικών στοιχείων των ηρώων και των τόπων.
- Σ' αυτά των μεγαλύτερων ηλικιών κυριαρχεί ο **ρεαλισμός** ή και η **εμπρεσιονιστική τεχνοτροπία**. Κάποιοι θεωρούν πως αφαιρετικές τεχνικές εικονογράφησης δεν έχουν θέση στα παιδικά βιβλία, αλλά τα τελευταία χρόνια αυτή η τάση υποχωρεί και μοντέρνες τεχνικές εικονογράφησης κάνουν την εμφάνισή τους με θετικά αποτελέσματα.
- Η πολυχρωμία είναι σχεδόν υποχρεωτική και ελκύει τα μικρότερα παιδιά ιδιαίτερα. Ασπρόμαυρες εικόνες είναι κατάλληλες για μεγαλύτερα παιδιά.
- Το σχήμα του είναι αντιστρόφως ανάλογο με την ηλικία των παιδιών που απευθύνεται. Μεγάλο για τα μικρά και μικρό για τα μεγάλα (περίπου 14X21 ή 14 X24).
- Η έκταση και το περιεχόμενο είναι ανάλογο προς την ηλικία. Από 16 – 32 σελίδες για τα πολύ μικρά και μέχρι διακόσιες το πολύ για μέχρι και το τέλος της σχολικής ηλικίας.

Ως προς τη λειτουργία των παιδικών βιβλίων

Εξετάζουμε τη λειτουργία του παιδικού βιβλίου από δύο σκοπιές: α) τι είδους επενέργεια ασκεί στον ψυχικό του κόσμο και β) με πιο τρόπο και τις διαδικασίες μέσα από τις οποίες τα παιδιά έρχονται σε επαφή μαζί του.

A. Επενέργεια στον ψυχικό κόσμο του παιδιού

Οι επιδράσεις που ασκούνται από τα παιδικά βιβλία στον ψυχικό κόσμο του παιδιού θεωρούνται καθοριστικές για την μετέπειτα ζωή του.

Γιατί:

- Καταλαγιάζουν τους φόβους και τα άγχη της παιδικής ψυχής, διαπραγματεύονται κατάλληλα τα προβλήματα και την ατμόσφαιρα του οικογενειακού και οικογενειακού περιβάλλοντος και έτσι ηρεμούν και το ψυχικό και συναισθηματικό του κόσμο και αναδεικνύονται σε ασφαλή καταφύγια, παρηγορώντας το παιδί. Αν προξενούν αντίθετες ψυχικές καταστάσεις δεν ενδείκνυνται για την παιδική ηλικία.
- Διαμέσου της ψυχικής μέθεξης (συμμετοχής) του παιδιού στα διαδραματιζόμενα επιτυγχάνεται η **ταύτιση (συμβολική και φανταστική)** του παιδιού με τα βασικά πρόσωπα – ήρωες του έργου που ανάγονται σε πρότυπα συμπεριφοράς κι έτσι γίνονται αντικείμενα **μίμησης** για το παιδί. Έτσι, πρόσωπα και συμπεριφορές αρνητικές και απαράδεκτες έχουν ψυχοφθόρα επίδραση σε αντίθεση με τα θετικά και άξια προς μίμηση συμπεριφορές.
- Μέσα από τον πρότυπο και καλοδουλεμένο λόγο καλλιεργούν στο παιδί το **αίσθημα του ωραίου, της αρμονίας και συμμετρίας** που αποζητά η παιδική ψυχή.
- Η ορθή και πλούσια γλώσσα και η έντεχνη και προσεχτική περιγραφή ψυχικών καταστάσεων **εκλεπτύνει τα αισθήματα του παιδιού** και τον διαμορφώνουν σε άνθρωπο καλλιεργημένο και πολιτισμένο ικανό να νιώσει και να παρακολουθήσει λεπτές και ποικίλες συναισθηματικές αποχρώσεις αλλά και κατανοήσει και παρασταθεί στους άλλους ανθρώπους.
- Οι φανταστικοί κόσμοι που παρουσιάζουν **αναπτύσσουν τη φαντασία του και της προσφέρουν συγκεκριμένη και ανώτερης ποιότητας τροφή** κινητοποιώντας έτσι τις ανώτερες πνευματικές του δυνάμεις.
- Τέλος, η προσεγμένη, ανάλογα με την ηλικία τους και **καλλιεργημένη γλώσσα τους εμπλουτίζει και καλλιεργεί το γλωσσικό αισθητήριο των παιδιών** και τους ανοίγει τους γλωσσικούς τους ορίζοντες, πέρα από τον καθημερινό προφορικό λόγο με τον οποίο έρχονται καθένα σε επαφή.

B. Επαφή των παιδιών με το παιδικό βιβλίο

Οι αρχικές επαφές του παιδιού με το λογοτεχνικό παιδικό βιβλίο είναι καθοριστικές για τη **στάση** που θα αναπτύξει ως άτομο απέναντί του, δηλαδή για το αν θα αγαπήσει το παιδικό βιβλίο και στη συνέχεια τη λογοτεχνία γενικότερα ή θα αδιαφορήσει για αυτό και θα απορρίψει τη λογοτεχνία στο σύνολο της. Έτσι οι **χειρισμοί** του ενήλικα που φέρνει σε επαφή το παιδί με το παιδικό βιβλίο είναι αποφασιστικής σημασίας, άρα η όλη διαδικασία πρέπει να αποτελεί αντικείμενο μελέτης, ώστε οι μέθοδοι που θα χρησιμοποιηθούν να είναι κατάλληλοι και διακριτικοί.

- Αρχικά, ιδανικό θα ήταν τα παιδιά να έρχονται σε επαφή με το βιβλίο **μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον**, όπου η **βιβλιοθήκη** του σπιτιού θα **περιέχει παιδικά βιβλία** που θα τραβήξουν τη προσοχή τους και **οι γονείς του διαβάζουν, εκτιμούν και δίνουν θέση στη λογοτεχνία στην προσωπική τους ζωή** (αγωγή δια του παραδείγματος και της μορφωτικής κουλτούρας της οικογένειας).
- Αν κάτι τέτοιο συμβαίνει η εργασία του νηπιαγωγείου η Β/Ν σταθμού μπορεί να συνεχιστεί ως ομαλή της εξέλιξη και είναι γενικότερα εύκολη και αβίαστη. Όπου όμως κάτι τέτοιο δε συμβαίνει- όπως ισχύει τις περισσότερες φορές, η εκπαιδευτικός οφείλει να φέρει το παιδί σε επαφή με το παιδικό βιβλίο εκκινώντας από την εικόνα και πολύπλευρα ερεθίσματα που αυτή προσφέρει – εργαλείο που διαδραματίζει το ρόλο προγεφυρώματος εισαγωγής στο παιδικό βιβλίο ή την κατάλληλη προφορική διήγηση, ως φυσική συνέχεια της διήγησης παραμυθιών ή ιστοριών που τόσο απολαμβάνουν τα παιδιά.
- Μετά απ' αυτά οδηγεί το παιδί στη γνώση πως όλος αυτός ο πλούτος εικόνων και ιστοριών είναι θησαυρισμένος μέσα στα παιδικά βιβλία και η ενασχόληση μαζί του μας καθιστά κοινωνούς του. Έτσι, ξυπνά το ενδιαφέρον τους για αυτά.
- Αργότερα στο δημοτικό καλλιεργείται συστηματικότερα η **φιλιανγνωσία** έτσι ώστε τα παιδιά να αναδειχτούν σε λάτρεις της ανάγνωσης, επαρκείς κριτές και συλλέκτες του καλού λογοτεχνικού βιβλίου, αναγνωρίζοντάς το ως **αναντικατάστατο πολιτιστικό αγαθό**.

Μάθημα πέμπτο: Ο συμβολισμός στον παιδικό λόγο και παιδικό βιβλίο

Οι επιστήμες που ασχολούνται με την ανάπτυξη του παιδιού έχουν δείξει πως ήδη από την ηλικία των 2 μέχρι και τα 4 χρόνων του αποκτά την ικανότητα να χρησιμοποιεί σύμβολα και αναπτύσσει γενικότερα ένα νέο γνωστικό σχήμα: τη συμβολική αναπαράσταση (σ.α.). Καθαρότερη μορφή συμβολικής αναπαράστασης είναι η ίδια η γλώσσα. Σ' αυτή, αλλά και σε κάθε έκφραση της σ.α., η αναπαράσταση γενικότερα της εξωτερικής πραγματικότητας γίνεται αφηρημένα με *σύμβολα* που το άτομο μπορεί να χειρίζεται *εσωτερικά*, στη σκέψη. Τα αφηρημένα αυτά σύμβολα είναι *απαλλαγμένα από τοποχρονικούς προσδιορισμούς* και επιτρέπουν το συνδυασμό τους και άπειρες παραλλαγές. Έτσι, κάτι που δεν είναι παρόν μπορεί τώρα να αντιπροσωπευτεί ή να αντικατασταθεί από ένα πνευματικό σύμβολο, μια λέξη ή ένα αντικείμενο.

Η χρήση, λοιπόν, συμβόλων είναι εκδήλωση της συμβολικής λειτουργίας. Εδώ στηρίζεται και η *καθυστερημένη μίμηση*. Το παιδί βλέπει ένα πρόσωπο και όταν αυτό απουσιάζει μιμείται πράξεις τους και συμπεριφορές του χωρίς το πρόσωπο να είναι παρόν. Εκδήλωση αντίστοιχων λειτουργιών έχουμε και στο *συμβολικό παιχνίδι*. Π.χ. μια ρόδα γίνεται καμπίνα αεροπλάνου, ένα σκοινάκι φίδι κ.λ.π.

Το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται ένα σύμβολο είναι προσωπικό και συνδέεται στενά με την εμπειρία του παιδιού, ενώ η γλώσσα του τού επιτρέπει να ονομάσει πράγματα που δεν είναι παρόντα. Έτσι *το παιδί χρησιμοποιεί τη γλώσσα με προσωπικό τρόπο, όχι όπως τη χρησιμοποιούν οι ενήλικες*. Η γλώσσα του παιδιού έχει πρωτόγονο χαρακτήρα και *οι λέξεις που χρησιμοποιεί μοιάζουν με πνευματικά σύμβολα*.

Έτσι όταν υποστηρίζουμε πως η παιδική γλώσσα έχει σύμβολα την αντιμετωπίζουμε με βάση τη δική μας αναπτυγμένη σκέψη και όχι με τους δικούς της όρους. Δηλαδή, για μας ένα αντικείμενο που υπάρχει στον παιδικό λόγο αντιμετωπίζεται ως σύμβολο, ενώ για τα παιδιά είναι αυτοτελές, γιατί αυτά δεν

διακρίνουν πράγματα και νοήματα. Εδώ στηρίζεται η «ικανότητά» τους να αντιμετωπίζουν ένα *πράγμα* (άψυχο) ως *ζωντανό* (πρόσωπο) ή έναν ήρωα ταυτόχρονα ως *συγκεκριμένο πρόσωπο* και ως *τύπο* και να περνούν από την μια «ερμηνεία» στην άλλη με εξαιρετική ταχύτητα και χωρίς να δοκιμάζουν αίσθημα ασυμβίβαστου. Για παράδειγμα *το αυτοκίνητάκι τους είναι το παιχνίδι που τους χάρισε ο μπαμπάς* τη μια στιγμή και *την άλλη το αυτοκίνητο- ήρωας ταινίας*, το κρεβάτι είναι ο χώρος που κοιμούνται και σε λίγο μαγικό χαλί που τους ταξιδεύει.

Οι λειτουργίες αυτές επιτρέπουν στο παιδί να αντιλαμβάνεται τον ήρωα ως *τύπο- σύμβολο του καλού*, πέρα από την ταύτιση που μπορεί ή όχι να πραγματοποιεί με το συγκεκριμένο πρόσωπο- *τύπο*, το λύκο ως λύκο αλλά και γενικότερα ως *σύμβολο του κακού*, το βασιλιά ως πατέρα και ταυτόχρονα ως βασιλιά κ.ο.κ.. Αυτή τη λειτουργία του παιδικού λογοτεχνήματος, δηλαδή η προσφορά πολλαπλών συμβόλων στο παιδί πραγματοποιείται, χωρίς το ίδιο να το *συνειδητοποιεί*, αφού ακόμα δεν έχει την ικανότητα που διαθέτουν οι ενήλικες να παρακολουθήσουν αυτή τη γνωστική τους λειτουργία.

Επιπλέον, ερευνητές έδειξαν πως στον κορμό της παγκόσμιας αλλά και σε κάθε εθνική λογοτεχνίας και ιδιαίτερα στο μέρος της που εντάχθηκε σχεδόν αυτονόητα στην παιδική, στα παραμύθια, συναντώνται υπάρχουν πρόσωπα – ήρωες, καταστάσεις και γεγονότα που αντανακλούν αρχέτυπα μύθων η διαδικασιών με παγκόσμια πολιτιστική εμβέλεια, τα οποία έχουν την ικανότητα να «μεταμορφώνονται» και να εντάσσονται στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον χωρίς να χάνουν κάτι από την αξία τους. Η λειτουργία των συμβόλων γίνεται αποτελεσματικότερη γιατί *ο χρόνος του παραμυθιού είναι πάντα το αιώνιο παρόν*. Μάλιστα και ολόκληρα παραμύθια δρουν ως σύμβολα καταστάσεων από τις οποίες διέρχεται ο άνθρωπος σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης, δηλαδή αποτελούν συχνά σενάρια μύησης ή προετοιμασίας των παιδιών και εφήβων για την ενήλικη ζωή, αλλά και οργανωμένο συμβολικά σύνολο πληροφοριών για την κατανόηση υπαρξιακών προβλημάτων και σημαντικών στιγμών της ανθρώπινης ζωής.

Ιδιαίτερο ο Propp ανέλυσε τη δομή των λαϊκών παραμυθιών και τις συγκεκριμένες συμβολικές λειτουργίες που ασκούν τα πρόσωπα, τα πράγματα και τα γεγονότα στο λαϊκό παραμύθι. (ήρωας, εχθρός, μέλη της οικογένειας, φίλοι- δωρητές, μαγικά αντικείμενα, σημάδια, μεταμόρφωση, αντικατάσταση, αποθέωση).

Μάθημα έκτο: Ειδολογική κατάταξη της παιδικής λογοτεχνίας

Στα παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας απευθύνεται ένα μέρος από το σύνολο των έργων λογοτεχνικού περιεχομένου. Επιπλέον, από τα είδη αυτά τα έργα που αφορούν τα παιδιά έχουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που περιγράφηκαν στα προηγούμενα μαθήματα. Τα είδη αυτά είναι τα παρακάτω:

- Η Ποίηση
- Το παραμύθι
- Οι μύθοι
- Οι παραμυθικές ιστοριούλες
- Το θέατρο

Για τα μεγαλύτερα παιδιά των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου μπορούν να προστεθούν επιπλέον:

- Το διήγημα
- Το μυθιστόρημα
- Οι μυθιστορηματικές βιογραφίες

- Η ταξιδιωτική Λογοτεχνία

Υπό όρους και μόνο για κείμενα που έχουν συνταχθεί με ειδική φροντίδα τα είδη αυτά μπορεί να αφορούν και παιδιά μικρότερης ηλικίας.

Η Ποίηση Σε παλαιότερες εποχές τα βρέφη ερχόταν σε επαφή από πολύ νωρίς με μορφές ποιητικού λόγου, όπως το νανούρισμα και το ταχτάρισμα, που τους προσφερόταν κυρίως από τη μητέρα και το συγγενικό περιβάλλον. Αυτό σήμερα δεν είναι σίγουρο πως συμβαίνει, γιατί οι μορφές αυτές του ποιητικού λόγου ήταν σε χρήση και είναι συνδεδεμένες με τις λεγόμενες παραδοσιακές κοινωνίες. Γνωρίζουμε όμως πως ο λογοτεχνικός τους πλούτος και η ποιότητά της αισθητικής του ήταν και είναι υψηλή. Σήμερα, λοιπόν, μπορούν να διασωθούν διαμέσου της συνειδητής τους χρήσης και από τις βρεφονηπιαγωγούς και νηπιαγωγούς στους Παιδικούς Σταθμούς και τα Νηπιαγωγεία.

Τα νανουρίσματα, που υπάρχουν πια και καταγραμμένα σε ειδικούς τόμους και παιδικά βιβλία, είναι ομάδες που αποτελούνται από σύντομα λυρικά τραγουδάκια με χαλαρή συνοχή που τραγουδιούνται με σκοπό το νανούρισμα του μικρού και συνήθως αναφέρονται στα όνειρα για το μέλλον του που κάνει η/ο ενήλικας που το αγαπά. Εμπεριέχουν ακόμα επικλήσεις για ήρεμο ύπνο και όνειρα γλυκά και παρακλήσεις σε υπερβατικές δυνάμεις (Υπνος, Κυρά Παναγιά, Άγιοι, Χριστός) για προστασία, φώτιση καλή τύχη, ηθική και πνευματική τελείωση του μικρού.

Τα ταχταρίσματα αποτελούνται από έμμετρα λογοπαίγνια με τραγουδιστικό χαρακτήρα που συνοδεύονται συνήθως από ψευδοχορευτικές κινήσεις και απαγγέλλονται στα μικρά που αρχίζουν να στέκονται και να περπατούν. Αρχίζουν συνήθως με το «ταχτιρντί» και περιέχουν παινέματα για την ομορφιά και τις εντυπώσεις που προκαλεί η «νέα παρουσία», δηλαδή ο μικρός ή η μικρή, με την είσοδό της στην κοινότητα της γειτονίας, στην πλατεία του χωριού κ.ο.κ.

Είναι, λοιπόν, φανερό πως η πρώτη επαφή του παιδιού με την ποίηση γίνεται σε συνδυασμό της απαγγελίας με μουσική, μελωδία. Στο βαθμό που το παιδί μεγαλώνοντας γαλουχείται με ευαισθησία αλλά και προδιάθεση για τις τέχνες θα ενδιαφερθεί για την Ποίηση σε πιο καθαρές μορφές. Τότε η προσοχή του θα στραφεί στο περιεχόμενο, τη δομή, το ρυθμό και το μέτρο των ποιημάτων. Ποιήματα με ολιγοσύλλαβους στίχους και ομοιοκαταληξία το συγκινούν σταθερά και το βοηθούν στην απομνημόνευση. Το περιεχόμενο πάντα οφείλει να βρίσκεται σε αντιστοιχία με τα ενδιαφέροντά του που περιστρέφονται γύρω από τη ζωή και τις «ιδιότητες» των ζώων και τους μύθους που συνδέονται με αυτά, αλλά και κωμικά ποιημάτια που περιγράφουν καταστάσεις του κύκλου της ζωής που αρχίζει να αντιλαμβάνεται και να κατανοεί. Κλασικό και αξεπέραστο δείγμα ποιητικού λόγου που αφορά τα μικρότερα παιδιά στην ελληνική βιβλιογραφία αποτελεί «Η Αυγούλα» του Β. Ρώτα.

Το παραμύθι Η επαφή των παιδιών με το παραμύθι γίνεται από τη στιγμή που είναι εξελικτικά σε θέση να αντιλαμβάνονται τον ρέοντα λόγο και να παρακολουθεί την εξέλιξη μιας διήγησης. Το κλασικό παραμύθι εμπεριέχει σε μεγάλο βαθμό μαγικά, και φανταστικά στοιχεία που το έλκουν ιδιαίτερα, γιατί μεταξύ του 3^{ου} και 8^{ου}-9^{ου} έτους της παιδικής ηλικίας τα στοιχεία αυτά κυριαρχούν στο ψυχισμό του.

Και στην περίπτωση του παραμυθιού τα ενδιαφέροντά των παιδιών ξεκινούν απ' παραμύθια που αναφέρονται στο εγγύτερο κύκλο του κόσμου τους, δηλαδή στα πρόσωπα και αντικείμενα του σπιτιού, του κήπου και της αυλής και επεκτείνονται σταδιακά σε παραμύθια που αντλούν τη θεματική τους απ' το ευρύτερο περιβάλλον. Κοινή παγκόσμια δομή των πρώτων παραμυθιών που είναι αρεστά στα μικρότερα παιδιά αποτελούν τα πρόσωπα του Βασιλιά, της Βασίλισσας, του Πριγκιπόπουλου

και της Πριγκίπισσας που αναφέρονται βέβαια συμβολικά στον στενό οικογενειακό κύκλο και επιτρέπουν ταυτίσεις.

Τα κλασικά παραμύθια αποτελούν αναντικατάστατη τροφή για τον ανθρώπινο ψυχισμό και η προσφορά τους θεωρείται αναγκαία τόσο στα πλαίσια του οικογενειακού περιβάλλοντος όσο και στο σχολείο.

Οι παραμυθικές ιστοριούλες Πρόκειται για μικρές ιστορίες που δίνουν την εντύπωση παραμυθιών χωρίς να είναι στην πραγματικότητα, επειδή δεν έχουν τη δομή ή τη λειτουργία τους. Δυστυχώς η τάση της αγοράς σήμερα είναι η υπερπαραγωγή τέτοιων ιστοριών που θέλουν να εμφανίζονται ως πιο «χρήσιμες» ή πιο «σύγχρονες» από τα παραμύθια. Οι περισσότερες απ' αυτές είναι και ουσιαστικά άτεχνες, δηλαδή δεν έχουν τίποτα τα παραμυθικό.

Οι μύθοι. Η δομική διαφορά παραμυθιού και μύθου θα μπορούσε να εντοπιστεί στο ότι ο δεύτερος είχε πάντα να διδάξει κάτι ενώ το παραμύθι να διασκεδάσει. Στο επίπεδο της φόρμας ο μύθος είναι ευσύννοπος, περιορίζεται συνήθως σε ένα επεισόδιο και δεν έχει διηγηματικό πλάτος. Παλαιότερα έκλεινε με ένα «επιμύθιο» που αποτελούσε και το ηθικό συμπέρασμα στο οποίο αναγκαστικά οδηγούσε. Για τον «ηθικιστικό» χαρακτήρα του, σε συνδυασμό με το γεγονός πως οι ηθικές αξίες διαφοροποιούνται ιστορικά και οι περισσότεροι μύθοι πρόβαλαν αξίες άλλων εποχών, η διδασκαλία των μύθων υπέστη έντονη κριτική και προτάθηκε η απομάκρυνση της από το εκπαιδευτικό σύστημα. Παράλληλα και στην πράξη πολλοί συγγραφείς και εκδότες προχώρησαν- επειδή αντιλαμβάνονταν πως οι μύθοι ταίριαζαν στις ψυχικές ανάγκες του απιδιού ανεξάρτητα από τις παιδαγωγικές αντιρρήσεις- στην διασκευή των μύθων και στον «εκσυγχρονισμό» τους με άλλοτε λαμπρά και άλλοτε πενιχρά ή αρνητικά αποτελέσματα. Όμως παρά τις αντιρρήσεις και υπερβολές οι μύθοι εξακολουθούν να γοητεύουν τη παιδική ψυχή και με προσεκτική επιλογή μπορεί κάλλιστα να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, όπως εξάλλου συμβαίνει και στην πράξη.

Το θέατρο Η παιδαγωγική και γενικότερα παιδευτική επίδραση του θεάτρου είναι αυτονόητη. Οι μορφές που λαμβάνει στο σχολικό χώρο αντιστοιχούν σχετικά με κάποια υποείδη του. Απ' αυτές το κουκλοθέατρο και οι μαριονέτες είναι οι πλέον πρόσφορες για την πρώτη παιδική ηλικία, ενώ το καθεαυτό θέατρο μπορεί να αποτελέσει ενασχόληση των παιδιών μεγαλύτερης ηλικίας ή πολιτιστικό αγαθό με το οποίο οφείλουμε να φέρουμε τα παιδιά σε επαφή. Σήμερα η τάση που επικρατεί και γίνεται γενικότερα αποδεχτή είναι η ενασχόληση των μικρότερων παιδιών με θεατρικά παιχνίδια και ασκήσεις θεατρικής έκφρασης έτσι ώστε η απόλαυση του της θεατρικής πρακτικής να είναι κυρίαρχη σε σχέση με την αναγκαστική υποβολή των παιδιών σε κουραστικές διαδικασίες για το «ανέβασμα» μιας ολοκληρωμένης και κατανοητής από ενήλικες θεατρικής παράστασης. Τέλος, το θέατρο σκιών, γίνεται κατανοητό από μεγαλύτερα συνήθως παιδιά. Γενικότερα όμως το παιδικό θέατρο μπορεί και πρέπει να σημαίνει ενασχόληση και ενεργητική συμμετοχή του παιδιού στο θεατρικό δρώμενο ανάλογα με την ηλικία, τις δυνατότητες και τα ενδιαφέροντά του με μεγάλη ελευθερία στην φόρμα και στα εκφραστικά μέσα, που μπορεί να «ανακατεύονται» για να δώσουν ευχαρίστηση στα παιδιά, χωρίς το άγχος του αισθητικά ορθού ή μη τελικού αποτελέσματος.

Μάθημα έβδομο: Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο

Η κυριαρχία του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. Στις μέρες μας δεν κυριαρχεί απλώς το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, αλλά δεν νοείται πλέον παιδικό βιβλίο, ιδιαίτερα για τα παιδιά μικρότερης ηλικίας που ακόμα δεν έχουν κατακτήσει καθόλου ή επαρκώς το μηχανισμό της ανάγνωσης, που να μην είναι όχι μόνο εικονογραφημένο, αλλά *πλούσια* εικονογραφημένο.

Η κυρίαρχη αυτή τάση εξαπλώνεται ραγδαία για δυο λόγους. Πρώτον, η ανάπτυξη των μοντέρνων τεχνικών παραγωγής του βιβλίου γενικότερα (φωτοσύνθεση, χρήση της πληροφορικής κ.α.) έδωσε απέραντες δυνατότητες εισαγωγής εικόνων στα βιβλία με χαμηλό κόστος και παράλληλα το βιβλίο άρχισε να αντιμετωπίζεται ως εμπορικό προϊόν που γενικότερα η «εξωτερική» του εμφάνιση συμβάλει αποτελεσματικά στην προώθησή του. Δεύτερο, παράλληλα με την κυριαρχία της εικόνας γενικότερα στο σύγχρονο πολιτισμένο κόσμο σε βάρος πολλές φορές του λόγου, έγινε απόλυτα αποδεκτή και η εντοπισμένη από το παρελθόν παλαιότερα παιδαγωγική της σημασία.

Η σημασία του. Ο βασικός ρόλος της εικόνας στα βιβλία για παιδιά, που ακόμα δε διαβάζουν ή διαβάζουν με δυσκολία, έγκειται στη δυνατότητα που παρέχει στο παιδί, το γονέα και εκπαιδευτικό να διεισδύσουν στο περιεχόμενο του βιβλίου διαμέσου αυτής, χρησιμοποιώντας την ως δίοδο. Δηλαδή, οι εικόνες μπορούν να λειτουργήσουν είτε ως προστάδιο είτε ως εργαλείο «διαισθητικής» σύλληψης του περιεχομένου.

Οι εικόνες ακόμα εξάπτουν και ταυτόχρονα οργανώνουν την παιδική φαντασία έτσι καθώς δομούνται- από ικανούς βέβαια εικονογράφους- σε σχέση πάντα με το περιεχόμενο του βιβλίου.

Έτσι, οι εικόνες λειτουργούν τελικά και ως μορφή κινήτρου για την κατάκτηση της αναγνωστικής ικανότητας (δεξιότητας).

Μάλιστα τα τελευταία χρόνια κυριαρχεί η υπόθεση πως το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο άνοιξε το δρόμο προς την φιλαναγνωσία που αποτελεί κοινό εκπαιδευτικό στόχο για γονείς, εκπαιδευτικούς και σχολείο. Βέβαια δεν έγινε ποτέ σαφές αν η διάδοση του βιβλίου που θεωρείται πως οφείλεται και στην εικονογράφηση συνδέεται με τη βελτίωση της ποιότητας των αναγνωστών.

Παρόμοια υπόθεση συνδέει και τη διάδοση του εικονογραφημένου βιβλίου με την καλλιέργεια του καλλιτεχνικού αισθητηρίου του παιδιού. Υποτίθεται πως η επαφή με καλαίσθητα και σωστά εικονογραφημένα βιβλία συγκινεί το παιδί και το φέρνει σε επαφή με τις εικαστικές τέχνες βελτιώνοντας την αισθητική του.

Η διαφοροποίησή του ανάλογα με την ηλικία του παιδιού. Η γνώση μας για τις διαφοροποιήσεις που υφίσταται ο παιδικός ψυχισμός κατά τη διαδικασία ανάπτυξης υποδεικνύουν και τη διαφοροποίηση του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου ανάλογα με την ηλικία του παιδιού στο οποίο απευθύνεται, για να επιτυγχάνεται ο στόχος της αποτελεσματικής λειτουργίας τους στα παιδιά.

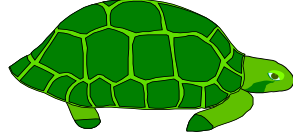
Σε παιδιά μικρότερα της σχολικής ηλικίας η εικόνα ουσιαστικά αναλαμβάνει το ρόλο της αφήγησης της ιστορίας. Άρα, οφείλει να τα λέει όλα σαφώς και ολοκληρωμένα. Εδώ η εικόνα *δε σχολιάζει το κείμενο αλλά το αναπλάθει*. Άλλο κύριο μέλημά της η πρόκληση του παιδικού ενδιαφέροντος. Για αυτό το λόγο τα ζωηρά και λαμπερά χρώματα καθώς και το αμέσως κατανοητό της περιεχόμενο είναι αναγκαία.

Είναι δυνατό να διακρίνουμε τις παρακάτω ομάδες εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων για παιδιά προσχολικής αγωγής:

- **Βιβλία γνώσεων.** Αποσκοπούν στη διεύρυνση του γνωστικού ορίζοντα των νηπίων και αντλούν τα θέματά τους από το άμεσο περιβάλλον και τα

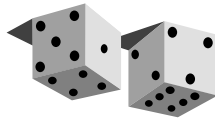
ενδιαφέροντα του παιδιού. Εδώ οι εικόνες είναι δυνατό να συνοδεύονται από ελάχιστο κείμενο ή μόνο την λέξη του απεικονιζόμενου αντικειμένου, πράγματος ζώου, ανθρώπου ή φυτού.

- **Αλφαβητάρια** Συνήθως συνδέουν κάθε γράμμα της αλφαβήτας με την εικόνα και το όνομα ενός προσώπου, πράγματος, αντικειμένου, ζώου ή φυτού που αρχίζει

από αυτό το γράμμα. (π.χ. **Χελώνα**).

- **Αριθμητάρια.** Αν και εμφανίζονται με εντυπωσιακούς τίτλους, στηρίζονται σε παρόμοια τεχνική και εισάγουν τα παιδιά στα σύμβολα των αριθμών (σπανιότερα των πράξεων) παραθέτοντας τόσα ίδια αντικείμενα όσα και ο αριθμός που

«διδάσκουν». (π.χ. **2 ζάρια**).

- **Βιβλία μικρών και απλών ποιημάτων ή στίχων.** Συνήθως παρουσιάζονται ποιήματα με ομοιοκαταληξία, παρηχήσεις και συνοδευτικές εικόνες. (Ο παππούλης, Β. Ρώτα, Αυγούλα, Κέδρος 1974, 64).
- **Παραμύθια και παραμυθικές ιστορίες.** Εδώ ο εικονογράφος διαλέγει να αναπλάσει πρόσωπα και σκηνές της ιστορίας που ο εκπαιδευτικό ή ο γονιός κατά τη διήγηση μπορεί να επιδεικνύει στα παιδιά. Στη συνέχεια αυτά ξεφυλλίζοντας το βιβλίο είναι σε θέση να αναπλάσουν / ανασυνθέσουν τη διήγηση. Γενική αρχή στην οποία υποτάσσεται ο εικονογράφος και το έργο του είναι αυτή της *εποπτείας*.

Τα κριτήρια επιλογής του Διακρίνονται σε:

Μορφολογικά Στα μορφολογικά κριτήρια εντάσσονται αρχικά η *σχέση εικονογράφηση – κείμενου*. Δηλαδή, η ικανότητα της εικονογράφησης να εκφράζει το κείμενο και να συνθέτη με αυτή μια ενιαία οργανικό ενότητα. Τούτο συμβαίνει όταν η εικόνα στηρίζει και εμπεδώνει το λόγο.

Επίσης, είναι σημαντικό να εξετάζεται κατά πόσο ο καλλιτέχνης εικονογράφος πετυχαίνει από τη μια κάθε εικόνα να έχει από τη μια δικό της ύφος και από την άλλη να δένεται αρμονικά με το σύνολο της εικονογράφησης.

Τέλος, σήμερα που οι τυπογραφικές δυνατότητες είναι άπειρες καλό θα είναι κάθε εικόνα να αποτελεί έναν, ενιαίο «πίνακα» ζωγραφικής και αυτό επιτυγχάνεται όταν υπάρχει αντιστοιχία σελίδας- εικόνας. Η απόφαση για το μέγεθος της εικόνας που συχνά ταυτίζεται με αυτό του βιβλίου πρέπει να αποτυπώνει την πρόθεση που είχαν οι δημιουργοί να παράγουν ένα έργο που (ανάλογα με το περιεχόμενό του) επιθυμεί να δώσει στο παιδί: α) το αίσθημα της οικειότητας και ελέγχου εκ μέρους του τού έργου (μικρόσχημα βιβλία- μικρόσχημες εικόνες) ή β) του ανοίγματος σε ένα νέο κόσμο, με άνεσης, ελευθερία και χαλαρότητα (μεγαλόσχημα βιβλία – μεγάλες εικόνες).

Αισθητικά Εδώ μπαίνει το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ καλλιτεχνικής αρτιότητας και δυνατότητας του παιδιού να προσλάβει την εικόνα γεγονός που επηρεάζεται από την ηλικία και την αισθητική καλλιέργεια κάθε παιδιού. Με άλλα λόγια στο αν ο καλλιτέχνης υποτάσσει το έργο του κυρίως σε αισθητικά κριτήρια (και ακολουθεί κανόνες που επιβάλλει η τέχνη του) ή παιδαγωγικά κριτήρια (και ακολουθεί υποδείξεις της παιδαγωγικής επιστήμης). Η επιλογή είναι εξαιρετικά

δύσκολη και η υπόδειξη για «χρυσή τομή» μεταξύ των δύο τις περισσότερες φορές ανεφάρμοστη.

Η λύση που δίνεται συνήθως από τους εικονογράφους σχετίζεται με ένα αφελή πριμιτιβισμό. Τούτο συμβαίνει γιατί αφελώς πιστεύεται πως υπάρχει αντιστοιχία στην αίσθηση για τη τέχνη μεταξύ του μικρού παιδιού και του πρωτόγονου ανθρώπου (αντίληψη που στηρίζεται σε ένα αφελή εξελικτικισμό). Έτσι παράγουν εικονογραφήσεις χωρίς προοπτική, επίπεδες και συνήθως καταφεύγουν σε μια υποκειμενική μίμηση της παιδικής ζωγραφικής. Τα παιδιά όμως σπάνια γοητεύονται από εικονογραφήσεις τέτοιου είδους.

Ανάλογη είναι και η λύση του ανεικονικής ή αφηρημένης εικονογράφησης στη οποία καταφεύγουν πολλοί παράγοντας εικόνες «σύμβολα» που υποθέτουν ή υποτίθεται ότι αντιστοιχούν στον παιδικό ψυχισμό. Εδώ το ερώτημα είναι αν ο κώδικας του καλλιτέχνη αντιστοιχεί ή είναι δυνατό να γίνει κατανοητός από το παιδί.

Γενικότερα ως πετυχημένη λύση θεωρείται αυτή του τονισμού των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των προσώπων (καρικατούρα), η χρήση ανοιχτών χρωμάτων και του καθαρού περιγράμματος. Επίσης συχνά στην πράξη οι εκπαιδευτικοί διαπιστώνουν πως εικονογραφικές προσεγγίσεις που κάνουν χρήση των κανόνων της κλασικής ζωγραφικής προκαλούν ιδιαίτερη ικανοποίηση στα μικρά παιδιά (ρεαλισμός).

Ψυχοπαιδαγωγικά Ο εικονογράφος οφείλει να γνωρίζει στοιχεία της ψυχοσωματικής εξελικτικής πορείας του παιδιού και τις δυσκολίες που αυτό αντιμετωπίζει (σωματικά και πνευματικά) να προσαρμοστεί στον κόσμο των ενηλίκων και να τον αποκρυπτογραφήσει.

Σύμφωνα με αυτή την ο εικονογράφος οφείλει να λάβει υπόψη του: Α) Τον παιδικό εγωκεντρισμό. Τα μικρά παιδιά συγκινούνται και ενδιαφέρονται σχεδόν αποκλειστικά με ότι έχει σχέση με το Εγώ τους και την σωματική και ψυχική τους υπόσταση (σώμα και λειτουργίες του, ψυχικές ανάγκες, ανάπτυξη). Β) Την αδυναμία των παιδιών να οργανώσουν τα ερεθίσματα του εξωτερικού κόσμου (συγκριτισμός). Στην πρώτη παιδική ηλικία τα εξωτερικά ερεθίσματα παρουσιάζονται στο παιδί ανακατεμένα και συσσωρευμένα και αρχικά αδυνατεί να προβεί σε κατηγοροποιήσεις και αξιολογήσεις που θα του επιτρέψουν να τα αφομοιώσει επιλεκτικά και ικανοποιητικά. Γ) Την αρχή σύμφωνα με την οποία τα παιδιά προχωρούν απ' το οικείο και κοντινό σε άγνωστο και μακρινό με μικρά βήματα και με βάση την αρχή της «δοκιμής και πλάνης». Η γνώση αυτή της αρχής ειδοποιεί για τα πιθανά ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους παιδιού.

Γενικές αρχές I. Ο εικονογράφος γνωρίζει τις ψυχικές και νοητικές ικανότητες και ανάγκες του παιδιού. II. Ξεκινά από το οικείο και κοντινό για το παιδί και να προχωρά στο μακρινό και φανταστικό. III. Προτιμά να απεικονίζει συγκινησιακά φορτισμένες σκηνές. IV. Προτιμά να απεικονίζει σκηνές κίνησης και όχι στατικές. V. Προτιμά το αφηγηματικό ύφος, έτσι ώστε οι εικόνες τους περιγράφουν πράξεις σε εξέλιξη. VI. Αποφεύγει το παιδαριώδες ύφος. Τα παιδιά έλκονται αντίθετα από το σοβαρό και «ενήλικο». VII. Γνωρίζει πως η εικόνα υποβοηθά και δεν αντικαθιστά το κείμενο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Οι λειτουργίες του ήρωα κατά τον V. Propp

(πηγή: Ανθολόγιο Ελληνικών Παραμυθιών, Οδηγητής Αθήνα 1982)

1. Απομάκρυνση ενός μέλους της οικογένειας
2. Ο ήρωας υποβάλλεται σε μια απαγόρευση
3. Ο ήρωας παραβαίνει την απαγόρευση
4. Ο ήρωας προσπαθεί να αποσπάσει πληροφορίες
5. Ο εχθρός παίρνει πληροφορίες για το θύμα του
6. Ο εχθρός προσπαθεί να ξεγελάσει το θύμα του και να επωφεληθεί
7. Το θύμα ξεγελιέται και βοηθά χωρίς να θέλει τον εχθρό του
8. Α) Ο εχθρός προκαλεί βλάβη ή αδίκημα σε κάποιο μέλος της οικογένειας
Β) Κάποιο μέλος της οικογένειας έχει μια έλλειψη ή προσπαθεί να αποκτήσει κάτι
9. Διάδοση της έλλειψης ή του αδικήματος/ ο ήρωας καλείται να επανορθώσει
10. Ο ήρωας δέχεται και αποφασίζει να ενεργήσει
11. Ο ήρωας εγκαταλείπει το σπίτι, Αναχώρηση
12. Ο ήρωας υφίσταται μια δοκιμασία , ένα ερωτηματολόγιο, μιαν επίθεση που τον προετοιμάζουν για την υποδοχή του μαγικού (βοηθητικού) αντικειμένου
13. Ο ήρωας αντιδρά στις πράξεις του μελλοντικού δωρητή
14. Το μαγικό αντικείμενο έρχεται στη κατοχή του ήρωα
15. Ο ήρωας οδηγείται στον τόπο που βρίσκεται το αντικείμενο που αναζητά
16. Ο ήρωας κι ο εχθρός βρίσκονται αντιμέτωποι σε αγώνα
17. Ο ήρωας δέχεται ένα σημάδι
18. Ήττα ου εχθρού
19. Το αρχικό αδίκημα διορθώνεται ή η έλλειψη ικανοποιείται
20. Επιστροφή του ήρωα Ο ήρωας οδηγείται στον τόπο που βρίσκεται το αντικείμενο που αναζητά
21. Κάποιοι κυνηγούν τον ήρωα
22. ο ήρωας δέχεται βοήθεια
23. Ο ήρωας φτάνει αγνώριστος στο σπίτι του, με άλλη ιδιότητα
24. Ο ψευδο – ήρωας αξιοποιεί ψεύτικα κατορθώματα ή τίτλους
25. Προτείνουν στον ήρωα ένα δύσκολο έργο
26. Το έργο εκτελείται
27. Ο ήρωας αναγνωρίζεται
28. Ο ψευδο – ήρωας ή εχθρός ξεσκεπάζεται
29. Ο ήρωας παίρνει μια νέα εμφάνιση – μορφή
30. Ο ψευδο – ήρωας ή εχθρός τιμωρείται
31. Ο ήρωας παντρεύεται και ανεβαίνει στον θρόνο

Σαλτερής Νίκος
Δρ. Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας
Σχολικός Σύμβουλος
Υποδιευθυντής ΠΕΚ Πειραιά

Ο συμβολισμός στον παιδικό λόγο και παιδικό βιβλίο

Οι επιστήμες που ασχολούνται με την ανάπτυξη του παιδιού έχουν δείξει πως ήδη από την ηλικία των 2 μέχρι και τα 4 χρόνων του αποκτά την ικανότητα να χρησιμοποιεί σύμβολα και αναπτύσσει γενικότερα ένα νέο γνωστικό σχήμα: τη συμβολική αναπαράσταση (σ.α.). Καθαρότερη μορφή συμβολικής αναπαράστασης είναι η ίδια η γλώσσα. Σ' αυτή, αλλά και σε κάθε έκφραση της σ.α., η αναπαράσταση γενικότερα της εξωτερικής πραγματικότητας γίνεται αφηρημένα με *σύμβολα* που το άτομο μπορεί να χειρίζεται *εσωτερικά*, στη σκέψη. Τα αφηρημένα αυτά σύμβολα είναι *απαλλαγμένα* από *τοποχρονικούς προσδιορισμούς* και επιτρέπουν το συνδυασμό τους και άπειρες παραλλαγές. Έτσι, κάτι που δεν είναι παρόν μπορεί τώρα να αντιπροσωπευτεί ή να αντικατασταθεί από ένα πνευματικό σύμβολο, μια λέξη ή ένα αντικείμενο.

Η χρήση, λοιπόν, συμβόλων είναι εκδήλωση της συμβολικής λειτουργίας. Εδώ στηρίζεται και η *καθυστερημένη μίμηση*. Το παιδί βλέπει ένα πρόσωπο και όταν αυτό απουσιάζει μιμείται πράξεις τους και συμπεριφορές του χωρίς το πρόσωπο να είναι παρόν. Εκδήλωση αντίστοιχων λειτουργιών έχουμε και στο *συμβολικό παιχνίδι*. Π.χ. μια ρόδα γίνεται καμπίνα αεροπλάνου, ένα σκοινάκι φίδι κ.λ.π.

Το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται ένα σύμβολο είναι προσωπικό και συνδέεται στενά με την εμπειρία του παιδιού, ενώ η γλώσσα του τού επιτρέπει να ονομάσει πράγματα που δεν είναι παρόντα. Έτσι *το παιδί χρησιμοποιεί τη γλώσσα με προσωπικό τρόπο, όχι όπως τη χρησιμοποιούν οι ενήλικες*. Η γλώσσα του παιδιού έχει πρωτόγονο χαρακτήρα και *οι λέξεις που χρησιμοποιεί μοιάζουν με πνευματικά σύμβολα*.

Έτσι όταν υποστηρίζουμε πως η παιδική γλώσσα έχει σύμβολα την αντιμετωπίζουμε με βάση τη δική μας αναπτυγμένη σκέψη και όχι με τους δικούς της όρους. Δηλαδή, για μας ένα αντικείμενο που υπάρχει στον παιδικό λόγο αντιμετωπίζεται ως σύμβολο, ενώ για τα παιδιά είναι αυτοτελές, γιατί αυτά δεν διακρίνουν πράγματα και νοήματα. Εδώ στηρίζεται η «ικανότητά» τους να αντιμετωπίζουν ένα *πράγμα* (άψυχο) ως *ζωντανό* (πρόσωπο) ή έναν ήρωα ταυτόχρονα ως *συγκεκριμένο πρόσωπο* και ως *τύπο* και να περνούν από την μια «ερμηνεία» στην άλλη με εξαιρετική ταχύτητα και χωρίς να δοκιμάζουν αίσθημα ασυμβίβαστου. Για παράδειγμα *το αυτοκινητάκι τους είναι το παιχνίδι που τους χάρισε ο μπαμπάς* τη μια στιγμή και *την άλλη το αυτοκίνητο- ήρωας ταινίας*, το κρεβάτι είναι ο χώρος που κοιμούνται και σε λίγο μαγικό χαλί που τους ταξιδεύει.

Οι λειτουργίες αυτές επιτρέπουν στο παιδί να αντιλαμβάνεται τον ήρωα ως τύπο- σύμβολο του καλού, πέρα από την ταύτιση που μπορεί ή όχι να πραγματοποιεί με το συγκεκριμένο πρόσωπο- τύπο, το λύκο ως λύκο αλλά και γενικότερα ως σύμβολο του κακού, το βασιλιά ως πατέρα και ταυτόχρονα ως βασιλιά κ.ο.κ.. Αυτή τη λειτουργία του παιδικού λογοτεχνήματος, δηλαδή η προσφορά πολλαπλών

συμβόλων στο παιδί πραγματοποιείται, χωρίς το ίδιο να το *συνειδητοποιεί*, αφού ακόμα δεν έχει την ικανότητα που διαθέτουν οι ενήλικες να παρακολουθήσουν αυτή τη γνωστική τους λειτουργία.

Επιπλέον, ερευνητές έδειξαν πως στον κορμό της παγκόσμιας αλλά και σε κάθε εθνική λογοτεχνίας και ιδιαίτερα στο μέρος της που εντάχθηκε σχεδόν αυτονόητα στην παιδική, στα παραμύθια, συναντώνται υπάρχουν πρόσωπα – ήρωες, καταστάσεις και γεγονότα που αντανakλούν αρχέτυπα μύθων η διαδικασιών με παγκόσμια πολιτιστική εμβέλεια, τα οποία έχουν την ικανότητα να «μεταμορφώνονται» και να εντάσσονται στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον χωρίς να χάνουν κάτι από την αξία τους. Η λειτουργία των συμβόλων γίνεται αποτελεσματικότερη γιατί *ο χρόνος* του παραμυθιού είναι πάντα το *αιώνιο παρόν*. Μάλιστα και ολόκληρα παραμύθια δρουν ως σύμβολα καταστάσεων από τις οποίες διέρχεται ο άνθρωπος σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης, δηλαδή αποτελούν συχνά σενάρια μύησης ή προετοιμασίας των παιδιών και εφήβων για την ενήλικη ζωή, αλλά και οργανωμένο συμβολικά σύνολο πληροφοριών για την κατανόηση υπαρξιακών προβλημάτων και σημαντικών στιγμών της ανθρώπινης ζωής.

Ιδιαίτερο ο Propp ανέλυσε τη δομή των λαϊκών παραμυθιών και τις συγκεκριμένες συμβολικές λειτουργίες που ασκούν τα πρόσωπα, τα πράγματα και τα γεγονότα στο λαϊκό παραμύθι. (ήρωας, εχθρός, μέλη της οικογένειας, φίλοι- δωρητές, μαγικά αντικείμενα, σημάδια, μεταμόρφωση, αντικατάσταση, αποθέωση).